

ÖZ-BİLİNÇ TARTIŞMASI BAĞLAMINDA FICHTE DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fehmi ÜNSALAN*

ÖZ

Fichte düşüncesinin temelde bir özne tartışması zemininden yükseldiğini söylemek mümkündür. Doğa, özgürlük, evrensellik, hukuk, devlet, mülkiyet ve ahlak gibi tartışmalar filozofun düşüncesinde ilkesel olarak bir öz-bilinç tartışmasından başlayarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada Fichte'nin özne merkezli bir felsefe sisteminin inşası üzerine betimsel bir inceleme sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Johann Gottlieb Fichte, Modern özne, Öz-bilinç, Wissenschaftslehre

A STUDY ON FICHTE'S THOUGHT IN THE CONTEXT OF SELF-CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

Fichte's philosophical system arises from a peculiar discussion based on modern subject. Debates on, such as, nature, freedom, universality, law, state, property and morality are dealt with starting from the notion of self-consciousness. In this study, a descriptive examination of Fichte's subject-centered philosophical system will be presented.

***Keywords:** Johann Gottlieb Fichte, Modern subject, self-consciousness, Wissenschaftslehre*

---

* Arş. Gör. Dr.; Kocaeli Üniversitesi. Bu yayın Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Programı'nda hazırlanmış "Modern Öznenin Felsefi Kuruluşu Bağlamında Öz-bilinç Kavramı Üzerine bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2019 Güz, sayı: 28, ss. 243-273

Makalenin geliş tarihi: 22.09.2019

Makalenin kabul tarihi: 15.11.2019

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Fall 2019, issue: 28, pp.: 243-273

Submission Date: 22 September 2019

Approval Date: 15 November 2019

ISSN 2618-5784

Giriş

Fichte düşüncesinin temelde bir özne tartışması zemininden yükseldiğini söylemek mümkündür. Daha açık bir ifade ile Fichte düşüncesinde doğa, özgürlük, evrensellik, hukuk, devlet, mülkiyet ve ahlak tartışmaları ilkesel olarak öz-bilinç tartışmasından başlayarak ele alınmaktadır. Bu anlamda *ben*'in kendini koyarken kendine dair olanı da gerçekleştirdiği bir felsefi sistemdir söz konusu olan. Fichte böylece modern özne tartışmasını devraldığı yerden oldukça farklı bir noktaya taşımış, özneyi bir edim olarak tespit ederek Kant düşüncesinden doğrudan kendini ayırmıştır. Ayrıca öz-bilincin, yani öznenin, edimselleşmesinin ancak bir *ben-olmayan* aracılığı ile mümkün olduğunu söyleyerek formel anlamda bir öznelerarasılık fikrini ortaya atmış ve böylece özneyi toplumsallaştırmayı başarmıştır. Bu çalışmada Fichte'nin modern felsefede öne çıkan düalist yaklaşımları öz-bilinç tartışması aracılığıyla nasıl ortadan kaldırdığı ele alınacak; öznenin düşünsel bir kategori olmanın ötesinde bir edim olarak öne çıkarılmış olmasının önemine dikkat çekilecektir. Ayrıca öz-bilincin karşılıklı bir tanınma aracılığıyla mümkün olduğunu söyleyen Fichte düşüncesinin aslen uluslaşma dolayısıyla meydana gelen toplumsal ve kültürel dönüşümlerle ilişkisi incelenecektir.

Fichte'nin Kant Eleştirisi ve *Wissenschaftslehre*

Fichte ile Kant arasındaki ilişki birçok bakımdan oldukça derindir, hatta Fichte'nin genel anlamda Kant'ın açtığı yoldan ilerlediğini söylemek bile mümkündür.¹ Ancak erken dönemlerinde Descartes'ın kartezyen düşüncesinin felsefede yarattığı düalizm karşısında Spinoza düşüncesine yakınlığı ile de dikkat çeker. Esasında, Spinoza düşüncesinin temel karakteristiği olan belirlenimciliğin açmazları dolayısıyla Kant düşüncesine, özellikle de Kant düşüncesindeki pratik aklın özgürlüğü idesine yaklaştığı söylenebilir. Düşüncesinin temel kavramlarından bazılarının *ben*, *özgürlük* ve *zorunluluk* olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Fichte'nin bir açıdan Kant'ın terimleriyle düşündüğü iddia edilebilir. Ancak şunu da dile getirmek gerekir ki teorik aklın işlevine ve sınırlarına dair doğrudan itirazları,

¹ 1791 yılında Fichte, Kant'la görüşmek için Königsberg'e gider ve bu buluşmadan sonra, 1792 yılında, *Tüm Vahyin Bir Eleştirisi Üzerine Deneme* başlıklı metnini yayımlar. Yayınevi tarafından yazarın ismi olmadan basıldığı için birçok okur metni Kant'ın yazdığı bir metin zannetmiş ve heyecanla karşılaşmıştır. Ardından Kant'ın metni övüp yazarın gerçek ismini açıklamış olması metne yönelik heyecanı Fichte'ye yönelik bir ilgiye dönüştürmüştür. Bkz. Güçlü Ateşoğlu, Fichte'nin Yaşamı ve Felsefesi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 14.

Fichte'nin Kant'ın düşüncelerini özgün bir şekilde yorumlamasına da olanak tanımıştır. Kant'ın *transandantal ben* anlayışının eleştirisiyle başlayan ve *ben* ve *ben-olmayan* arasındaki ilişki üzerinden ilerleyen öz-bilinç tartışması, modern öznenin felsefe tarihi bağlamında önemli dönemeçlerinden birini temsil eder. Ayrıca 'edim'e öncül bir anlam yükleyerek, Alman İdealizmi'nin düşünsel ideali olan teorik ve pratik arasındaki ayrımı ortadan kaldırma adına önemli bir adım atmıştır.

Fichte'ye göre *ben*, tüm edimlerinin bir bütünüdür; bir bütünlük söz konusu olduğunda ise teori ve pratik arasında bir ayrım mümkün değildir. Fichte'nin bu tartışmalı çıkışı kendisinden sonra gelen Schelling ve Hegel'i ve hatta dolaylı olarak Marx'ı derinden etkilemiştir. Bu anlamda Lukacs, Fichte düşüncesinin ayırt edici temel özelliğinin *benin* mutlaklığı aracılığıyla bilişsel, ahlaki ve hukuki gerçekliklerin tek temeli olarak sunulması olduğunu dile getirir.² Gerçekten de Fichte düşüncesinin temelinde aydınlanmanın akıl sahibi olarak tanımladığı biçiminin çok ötesinde, var olmanın tek koşulu olarak beliren bir öz-bilinçli öznenin söz edilmektedir. *Ben*, bu anlamda bilincin dolaysız nesnesidir. Fichte'nin bununla ne kastettiğini daha anlaşılır kılmak için öncelikle Kant düşüncesi ile ilişkisini ve düşünce sisteminin ana hatlarını değerlendirmek gerekmektedir.

Fichte'ye göre felsefe kadim çağlardan beri kavramlara dayanmayan, muğlak bir zeminden yükselen ve varlığa temellendirilmemiş metafiziksel ilkeler dayatan bir düşünce etkinliği olarak kendini göstermektedir. Daha ilk bakışta bu eleştirinin Kant'tan doğrudan devşirildiği aşikârdır. Zaten Fichte'ye göre felsefenin bu söz konusu muğlaklığını sorgulama çabasında öne çıkan isimler öncelikli olarak Hume ve Kant olmuştur. Ancak Hume ve Kant'ın eleştirilerinin felsefeyi belirli bir alana sıkıştırdığı da ortadadır. Bu anlamda öncelikle Hume ve Kant'ın felsefeye çizdiği sınırlar aşılmalı, felsefe bilmenin bilimi olma gayesini yüklenmelidir.

Fichte'ye göre her ne kadar Kant bir felsefi sistem oluşturmamış olsa da olası bir felsefi sistemin temel dayanaklarını ve ilksel sorgulamalarının neler olması gerektiğini belirleyen bir eleştirel felsefe inşa etmiştir. Özellikle *Arı Usun Eleştirisi*'nde yürütülen sorgulama sistematik bir bağlamda kavranırsa, Kant felsefesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır: "Eleştirel felsefe, akla aykırı bir soruyu yanıtlamayı tahayyül dahi etmez. Bu felsefe, bize içinden kaçamayacağımız döngüyü işaret eder"³.

² Bkz. Lukacs, G. (2006). *Aklın Yıkımı* (A. T. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.

³ Fichte, J. G. (2006a). Aenesidemus'un Eleştirisi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 45

Ancak Fichte, Kant'ın felsefesinin çekim gücünün pratik felsefesinde yatmakta olduğunda ısrarlıdır. Fichte'ye göre Kant düşüncesinde akıl aslen pratiktir ve ancak pratik aklın kudreti bağlamında Kant düşüncesinin bir bütünlüğünden bahsedilebilir⁴. Bu noktada bir parantez açarak biraz erken de olsa şu tespiti yapmak gerekir: Fichte'nin öz-bilinç anlayışı temelde Kant düşüncesiyle ilişki içinde anlaşılmalıdır, ancak Kant'ın öz-bilinç anlayışından farklı olarak Fichte düşüncesinde *ben* duyusal deneyimin kurulması sürecinde transandantal bir yeti olarak beliren *şey* değil, deneyimler aracılığıyla kendini vareden dinamik bir *olanaktır*. Ayrıca Fichte'ye göre Kant düşüncesinde olduğu gibi dünyayı *ben'e* dışsal olan, ona etkide bulunan, kanılar ve eylemler üreten bir *şey* olarak görmek bir tür dogmatizmdir⁵. Bu anlamda Fichte Kant'ın aydınlanmacı düşüncesinin, benin akla dayalı özgürlüğünün, tamamen farklı bir biçimde yeniden şekillendirilmesi gerektiğini iddia eder. Kendi felsefi çabası bağlamında çağının romantik itkileri ile uyumlu bir özgürlük kavrayışı dile getirmiştir.

Fichte kendi felsefesini, Kant'ın eleştirel felsefesini *Wissenschaftslehre*⁶ adını verdiği bir felsefi sisteme dönüştürme çabası olarak tanımlar. Fichte'ye göre Alman düşünürlerinin yapması gereken Kant'ın tohumlarını attığı ama tamamlayamadığı felsefi sistemi tamamlamak olmalıdır.⁷ Bu anlamda ilk adım aklın yeni bir eleştirisini yapmak yerine, Kant'ın akıl eleştirisine dayalı bir sistem oluşturmak olmalıdır. Fichte bu çaba doğrultusunda 1794'ten 1812'ye kadar *Wissenschaftslehre*'yi revize etmeyi sürdürmüştür⁸. 1797'de *Wissenschaftslehre*'ye yazdığı önsözde felsefesinin amacını deneyimin kuruluşunu açıklamak⁹ olarak özetliyor olsa da genel olarak Fichte'nin çabasını Kant düşüncesindeki teorik ve pratik ayrımı sonucu birbirinden kopartılan özgürlük ve zorunluluğun birleştirilmesi

⁴ Neuhaus, F. (1990). Fichte's Theory of Subjectivity. Cambridge: Cambridge University Press: s. 24.

⁵ Pinkard, T. (2010). Hegel (M. B. Albayrak, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları: ss. 126, 118. Dipnot.

⁶ *Wissenschaftslehre* kavramı tüm bilgiyi olanaklı kılan bilgi, bilim öğretisi, bilginin bilimi olarak çevrilebilir olmasına karşın genellikle çevrilmeden kullanılır.

⁷ Schelling, 1795 yılında Hegel'e yazdığı bir mektubunda Fichte'nin bu arayışını ne kadar etkileyici bulduğunu şöyle dile getirir: "Felsefe henüz bitmiş değil! Kant sonuçları verdi, ama öncüller hâlâ eksik. Öncüller olmadan kim sonuçları anlayabilir ki?"

⁸ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 119.

⁹ Şöyle der Fichte: "Bu pratik hedefe, Kant felsefesince tamamen ulaşılmıştır [...] Ne var ki bizim belirlenimimiz/yazgımız, bununla tatmin olmaz. Tam ve sistematik kavramaya yazgılanmışız". Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 230.

olarak öne çıkmaktadır¹⁰. Fichte'ye göre özgürlüğü reddetmek bir anlamda aklın kendisini reddetmektir.

Wissenschaftslehre'nin temel yükümlülüğü "tüm olası bilimlere bir form verme"dir¹¹ ve bu anlamda *Wissenschaftslehre*'nin kendisi de bir bilimdir¹². Fichte'ye göre felsefenin bilgelik sevgisi olarak tanımlanmasının çok mütevazı ve çok sınırlı bir karşılığı bulunmaktadır.¹³ Bu yüzden felsefe teorik ve pratik arasında bir bütünlük kurmaktan acizdir. *Wissenschaftslehre* felsefenin evrilmesi gereken düşünce biçimini ifade eder. İnsan bilgisinin sistemi olarak *Wissenschaftslehre* felsefenin bu eksikliklerini hedef alacaktır¹⁴.

Fichte'in *Wissenschaftslehre*'si öncelikli olarak deneyimin nasıl kurulduğu sorusundan ziyade, *ben*'in bir deneyim hakkında yargıda bulunmasını mümkün kılan ilkenin ne olduğu sorusuyla uğraşır. Bu aynı zamanda felsefenin ana ödevi olan ilk ilke arayışıdır. Başka bir deyişle Fichte, Kant düşüncesinin bilginin zorunlu koşulu olduğunu iddia ettiği ve belirli süreçlerin bir nedeni olarak çıkarsadığı kendini belirleyen *ben*'in nasıl mümkün olduğunu sorgular. Kant gerçekten de *ben* kavramı üzerine önemli çıkarımlarda bulunmuştur, ancak bu çıkarımlar birtakım sorunlar barındırmaktadır. Öncelikli olarak sorun, fenomenler ile *transandantal ben* arasındaki ilişkide kendini gösterir. Fichte bu konuda Jacobi'nin Kant'a yönelttiği eleştirilere katılır. Kant'ın duyusalığın apriori formları olan uzay ve zamanı ve kategorilerin genel geçerliğini ileri sürmesinin, deneyimden bağımsız bir kendinde şey'in varsayılması için yeterli neden olmadığını iddia eder; zira bu koşullar bağımsız bir kendinde şeyin kabul edilmesini olanaksız hale getirmektedir. Ayrıca Kant kategoriler ile *ben*'in nesnelere dair

¹⁰ Fichte, J. G. (1994a). [First] Introduction (1797). In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.: s. 9.

¹¹ "Form ve içerik, kökensel olarak ayrılmış olmadıkları için, bu ayırma edimi, sadece özgürlük yoluyla gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak mantık, salt formun içerikten bu özgür ayrılışı yoluyla açığa çıkar. Bu türden bir ayırma ediminin adı soyutlamadır ve böylece mantığın özü, *Wissenschaftslehre*'nin tüm içeriğinden soyutlanmayı içerir" (Fichte, 2006j: ss. 95-96).

¹² Fichte, J. G. (2006h). *Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo*. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 233.

¹³ Fichte, J. G. (1994a). [First] Introduction (1797). In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.: s. 8. Hegel'de *Tinin Fenomenolojisi*'nde Fichte'nin etkisinde bilgelik sevgisi olarak kavranan felsefenin işe yaramazlığına vurgu yapmış; artık felsefenin bu şekilde ele alınamayacağını söylemiştir.

¹⁴ Fichte, J. G. (2005). *The System Of Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press: s. X.

düşüncesini mantıksal yasalarla sıralamakla sınırlı kalmış, bu anlamda dolaysız olması gereken *ben* bilincinin de dolaylı bir bilinç olarak açıklamak zorunda kalmıştır.

Fichte, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nin 'Transandantal Diyalektik' bölümünde, kendinde şeylere dair yüzeysel bir tartışma yürüttüğünü, üstüne üstlük bu yüzeysel tartışmanın aklın transandantal ilkelerini belirlemede kullanıldığını iddia eder. Ayrıca "Anlama Yetisi'nin Saf Kavramlarının Çıkarsanması" bölümünde de kendinde şeyler olarak nesnelere duyusal temsillerin kökeni olarak ifade edilmesinin çelişkili olduğunu iddia eder¹⁵. Gerçekten de Kant numenal olanı bazen transandantal nesne ile birlikte; bazen ise transandantal nesneden ayrı olarak ele almaktadır.¹⁶ Aslında bu muğlaklık şu anlama gelmektedir: Kant, özneye doğrudan ilişkisi gösterilemeyen numenler ile açıkça ilgilenmez. Bu da dolaylı olarak şu sorunu ortaya çıkarmaktadır: Kant'ın *transandantal ben* üzerine söyledikleri "ben tasarımlarının kendisine ait olduğunu nasıl kavrar?" sorusuna cevap veremez. Başka bir ifade ile Kant düşüncesinde *ben*'in hangi zorunlulukla nesnelere açıkladığı sorusu aslen cevapsızdır¹⁷. Özetle, Kant'ın fenomen ve numen arasında yaptığı ayırım, felsefeyi belirli bir alanda sınırlayarak temel birtakım soruları dışarı atmaktadır. Yukarıdaki iki nedenden dolayı, Fichte'ye göre numenlerin bilinemez olduğuna dair tartışma saçmadır. Numenler varlığı düşünülemez şeylerdir ve ilkesel olarak şeyler ancak *ben* onları düşündüğü biçimde varolurlar¹⁸. Bu durum ayrıca Kant felsefesinde insan zihninin işleyişi ve onu yöneten yasaların sistematik bir biçimde oluşturulmamış, *transandantal ben*'in deneyimi göz önünde bulundurularak türetilmiş olduğu anlamına da gelmektedir. Bu yüzden Kant düşüncesi bağlamında söz konusu yasaların geçerliliklerinin nereye kadar uzandığından ve insanın düşünmenin yanı sıra kendisine özgü olarak nitelenen isteme, haz ve acıyı hissetme gibi duygularının bir ilk ilkeye kadar geri götürülüp götürülemeyeceğinden emin olunamaz¹⁹. Bunun temel nedeni bir zemin ya da temelin, buradaki anlamıyla ilk ilkenin, kendisinin kurduğu

¹⁵ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 223.

¹⁶ Bu konu üzerine bir tartışma için bkz. Kanıt, D. (2006). Saf Aklın Kritiği'nde 'Kendinde Şey' Kavramının İzini Sürme Girişimi. Felsefelogos, 30/31.

¹⁷ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 118).

¹⁸ Beiser, F. C. (2002). German Idealism: The Struggle Against Subjectivism 1781-1801. USA: Harvard University Press: s. 269.

¹⁹ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 228.

şeyden türetilmeyecek olmasıdır²⁰. Başka bir ifade ile tündengeli reddeden ve salt tümevarıma dayanan Kant felsefesi bir ilk ilke koyamayacağı için düşüncenin yasalarını bilimsel bir biçimde türetmez²¹. Fichte'nin *Wissenschaftslehre* ile gerçekleştirmek istediği tam da budur; düşünmenin ilk ilkelerini keşfetmek. Çünkü bilim kuşku kaldırmaz olmak zorundadır:

“Bilimin dizgesel bir biçimi vardır. Bu dizgesel biçim içindeki her önerme biricik bir temel önermeyle bağlantılıdır ve bunlar bir bütün oluştururlar [...] Kantçı sistem, insan aklının yasalarını varsayar ama *Wissenschaftslehre* bu yasaları kanıtlar”²².

Wissenschaftslehre her şeyi kesin ve mutlak bir ilk ilkedен yola çıkarak açıklama çabası salt duyum ve düşünce arasındaki ayrımın, yani Kant'ın transandantal estetik ve transandantal mantık arasında yaptığı ayrımın, ortadan kaldırılması çabası olarak görülmemelidir. *Wissenschaftslehre* aynı zamanda teorik ve pratik akıl arasındaki ayrımın, zorunluluk ile özgürlük arasındaki ayrımın, ortadan kaldırılma çabası olarak görülmelidir²³. Bu yüzden ilk felsefe olarak *Wissenschaftslehre* öz-bilinçliliğin transandantal çözümlenmesinden ve *ben*'in zorunlu koşullarının ve apriori yapısının sistematik bir biçimde belirlenmesi girişimidir²⁴. Bu anlamda Fichte'ye göre bilincin sınırları dâhilinde deneyimleme ve gerçekleşen her şey bir bilinçten önce 'düşünen ben'in edimi ile başlar:

“Bilinç ilkesinin tüm felsefenin ilk ilkesi olduğunun önerilmesine yol açan ve de yanlış olan başlangıçtaki varsayım, kesinlikle bir olgu ile başlanması gerektiği varsayımdır. Kesinlikle sadece formel olmayan, maddi bir ilkeye ihtiyacımız vardır. Ancak böyle bir ilke bir olguyu ifade etmek zorunda değildir, bir edimi de ifade edebilir”²⁵.

²⁰ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (*Wissenschaftslehre*) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 240.

²¹ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (*Wissenschaftslehre*) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 229.

²² Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (*Wissenschaftslehre*) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 230.

²³ Breazeale, D. (1993). Fichte and Schelling: The Jena Period. In K. M. H. Robert C. Solomon (Ed.), Routledge History of Philosophy (Vol. VI). London: Routledge: s. 149.

²⁴ Breazeale, D. (2007). The Spirit of the *Wissenschaftslehre* In S. Sadwick (Ed.), The Reception of Kant's Critical Philosophy: Fichte, Schelling, and Hegel. USA: Cambridge University Press: s. 176.

²⁵ Fichte, J. G. (2006a). Aenesidemus'un Eleştirisi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 39.

Wissenschaftslehre'nin temel ilkesi *ben benim* ilkesidir. Fichte'ye göre *ben* sistematik bir bütün olarak insani bilgiyi temellendiren kaçınılmaz ilkedir. *Ben* olmadan ister pasif ister aktif olsun hiçbir bilinç olanaklı değildir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken nokta Fichte düşüncesinde Descartes veya Kant düşüncelerinden farklı olarak *benin* edimde bulunan bir şey değil ama yalnızca bir *etkinlik* ya da *edim* olduğudur. Bunun ne anlama geldiğine daha detaylı bir biçimde bakmak gerekir.

İlk ilke: Ben

Wissenschaftslehre'nin temel amacı tüm insani bilginin mutlak ve koşulsuz ilk ilkesini keşfetmek olarak belirir. Fichte, felsefenin temeli olarak kabul edilecek bu ilk ilkenin açık bir biçimde doğru; doğruluğunun kuşku götürmez olması gerektiğini ileri sürer. Buna göre tüm başka önermeler bu ilk ilkeden türemiş olmakla dolaylı bir kesinlik taşımak zorunda olsa da ilk ilke dolaysız bir kesinliğe sahip olmalıdır²⁶. Böyle bir ilk ilkeden başlama zorunluluğu esasında ilkenin içeriğinden tamamen bağımsız olan bilimsel bilginin doğasından kaynaklanan koşullarla ilgilidir. Bu ilk ilke Fichte'ye göre doğrudan özdeşlik ilkesinden türemekte olan ve bir özbilincin zorunluluğunu belirten *ben benim* ilkesidir²⁷. Fichte'nin reflektif²⁸ soyutlama olarak nitelediği *ben benim* ilkesine ulaşma süreci özetle şöyle olacaktır:

“Şimdilik bu [ilk adım], belki de edim diye hesaba katabileceğimiz şey üzerine bir refleksiyonu ve de ona gerçekten ait olmayan tüm şeylerden bir soyutlama yapmayı zorunlu kılar. Bizim bu refleksiyonda ilerleyiş sürecimiz şu şekildedir; herhangi bir empirik bilinç olgusu korunur ve onun empirik belirlenimlerinden

²⁶ Copleston, F. (1996). Alman İdealizmi (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi: s. 48.

²⁷ Fichte, J. G. (2006k). *Wissenschaftslehre* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 205.

²⁸ Fichte özbilince dair düşüncenin temelde reflektif bir düşünce olmak zorunda olduğunu şöyle dile getirmektedir: “Biz sadece dolaylı olarak eylemimizin bilincindeyizdir. Sadece üzerinde etkin olduğumuz nesne yoluyla, eylemimizin nesnesi aracılığıyla onun bilincindeyiz. Eylemin neliği hakkında asla bilinçli değiliz ve insan zihnini yöneten yasalar (Kant'ın belirlemiş olduğu) açısından bunun bilincine asla varamayacağız. Kendi zihnimizin eyleminin bilincine, ancak kendisi hakkında bilinçli olmak istediğimiz bu eylem üzerinde sonradan etkin olunursa, yani, bu eylem 'düşünüm' [refleksiyon] diye adlandırılan bir eylemin nesnesi olduğunda, varılabilir. Fiziksel dünyanın bir tasarımı üzerine kafa yordüğüm zaman, bilincinde olduğum tek şey bu fiziksel dünyadır. Tasarımlayan olarak kendi etkinliğimin bilincine varmanın tek yolu fiziksel dünyayı tasarılma etkinliğimin bir tasarımı düşünmektir” Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 171.

her birini peş peşe ondan ayırt ederiz, ta ki daha fazla ayırt edilecek ve soyutlanacak hiçbir şey kalmayana kadar”²⁹.

Burada betimlenen yöntemin Descartes’ın kuşku yöntemi ile benzerliği dikkat çekicidir. Ancak Fichte’nin yöntemsel izleği, Descartes’ın kuşku yönteminden farklı bir biçimde mantıksaldır. Hatırlanacağı gibi Descartes *cogito ergo sum* çıkarımına mantıksal bir çıkarım olarak ulaşamayacağını kabul etmiş, söz konusu çıkarımın entelektüel görüye dayanan bir çıkarım olduğunu dile getirmiştir. Fichte ise bu noktada *ben*’e aslen reflektif olan soyutlama dahilinde, temel mantıksal önermeler üzerinden ulaşma çabasıdadır, zira özdeşlik ilkesine dayanan *ben bendir* önermesi her koşulda kabul edilebilirdir.³⁰ Burada önemli olan ilkenin ne olduğuna dair herhangi bir belirsizlik durumunda dahi ilkeyi koyan bir *ben*’in

²⁹ Fichte, J. G. (2006i). Tüm Bilim Öğretisinin Temel İlkeleri. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 200.

³⁰ Fichte *Wissenschaftslehre*’nin ilk baskısında bu süreci şöyle özetler: “Öncelikle kesin olarak kabul edilmiş bir önerme olarak *A, A’dır* bir önkabul olarak ele alınır. Bu önerme herkes tarafından tamamen kesin ve apaçık olarak kavranmaktadır. Birisi bu kesinlik için kanıt isteyecek olursa eğer, Fichte bir kanıt vermeye girişmeyecek olduğunu en baştan dile getirir. Zira *A, A’dır* önermesinin kendinde kesinliğinde ısrar ederken, aslen *A*’nın varolduğuna dair önkabulden söz etmemektedir. *A, A’dır* önermesi hiçbir şekilde *A*’nın varolduğuna ya da *bir A vardır*’a eşit değildir. Fichte’ye göre burada önermenin içeriği değil, sadece formu göz önüne alınmaktadır. Başka bir ifade ile Fichte özellikle koşulsuz, formel, bir kabulden söz etmektedir. Önermenin mutlak olarak kesin olduğunun iddia etmekle ortaya koyulan şey sadece iki *A* arasında varolan zorunlu bir bağlantıdır. Fichte bu zorunlu bağlantıya başlangıç ifadesi olarak *X* der. Fichte’yi aslen ilgilendiren şudur: Söz konusu yargının olanağı olan *X, -dir*, bağlacı nasıl mümkündür? Fichte’ye göre buradaki *X* en azından *bendedir* ve *ben* yoluyla koyulmuştur: “Önermede yargıyı oluşturan bu *Ego*’dur ve o, bir yasa olarak *X*’e göre gerçekten yargı oluşturur; bu nedenle *X* ya da yasa, *Ego*’ya verili olmalıdır”. Böylece *A*’nın edimsel olarak koyulup koyulmadığı ya da nasıl koyulduğu bilinmese de *A*’nın ilk koyuluşu ve *A*’nın mutlak ileri sürülüşü arasındaki bağlantıyı *X* belirttiğinden en azından bağlantı koyulduğu sürece *A*’nın *ben*’de ve *ben* yoluyla koyulması zorunludur. Fichte’ye göre *X* yalnızca bir *A* ile ilişkisinde olanaklıdır: *X ben*’de sunulmuştur ve böylece *X* onunla ilişkili olduğu sürece *A* da *ben*’de sunulmalıdır. Yukarıdaki önermede *X* hem öznenin mantıksal konumunda olan *A* ile hem de yüklem olan *A* ile ilişkilidir. Böylece yukarıdaki önerme şöyle de ifade edilebilir: “Eğer *A, Ego*’da koyulursa, o zaman *A* o surette koyulmuş olarak vardır”. Fichte’nin buradan ulaşmak istediği şey şudur: *X* sayesinde *ben, A*’nın yargı oluşturan *ben* için mutlak olarak varolduğunu ve onun varoluşunun yalın olarak bu *ben*’de koyulduğunu ileri sürer. Böylece, mutlak olarak koyulan *X* de, *ben=ben* ya da *ben, ben’im* şeklinde ifade edilebilir. Bu sayede bir *ben varım* önermesine ulaşılmış olunur. Fichte bu noktada önemli bir ayrıntıya daha dikkat çeker: *Ben ben’im* önermesi, *A, A’dır* önermesinden bütünüyle farklı bir anlama sahiptir. Öyle ki *A, A’dır* önermesi, yalnızca belirli bir koşul altında içeriğe sahipken *ben, ben’im* önermesi, koşulsuz ve mutlak olarak geçerlidir. Çünkü *X, -dir* bu önermede sadece form olarak değil aynı zamanda içerikte de geçerli olmak üzere eşittir.” Bkz. Fichte, J. G. (2006k). *Wissenschaftslehre* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: ss. 202-208.

özgün eylemiyle karşı karşıya kalınacak olunmasıdır. Bu ise *ben*'in başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan, kendisini kendisiyle özdeş bir biçimde *koyması*³¹ anlamına gelmektedir. Bu *koyma* edimi aynı zamanda bir eylemin göstergesi olduğundan *Wissenschaftslehre*'nin inşa etmeye çalıştığı sistem, özne-nesne ilişkisini öznenin nesneyle bağlılığına dayanan bilgi edinme süreçlerinden ziyade, yaratıcı eylemiyle özgür bir biçimde kendisini koyan öznenin doğrudan etkinliğine dayandırır.

Fichte'ye göre *ben*'in kendisini bu şekilde yalın bir biçimde ve kendisiyle özdeş olarak ortaya koyması, yani *ben*'in aslen kendisiyle özdeş olduğunu iddia edebilmesi salt mantıksal bir önermenin dolaylı sonucu olarak ele alınmak zorunda da değildir. Bu, aynı zamanda *ben*'in kendisini kendisi ile özdeşleştirme *ediminin* bir sonucudur. Fichte'ye göre her bilincin temeli olarak zorunlu bir biçimde düşünülmesi gereken şey edimdir. Bu anlamda *ben* kendisini bir şekilde çıkarsamanın veya duyumsamanın ötesinde, kendisiyle özdeş olarak *koyma* edimi ile *gerçekleştirmektir*: “Ben kendi kendisini koyar ve sırf bu kendi kendisini koymasıyla vardır”³². Burada dikkat edilmesi gereken *ben*'in *edimde* bulunan bir öznenin ziyade bir *edim* olarak sunuluyor olmasıdır. *Ben* bir tür farkında olma durumudur, yalnızca kendisine geri dönen bir etkinlik aracılığıyla ortaya çıkan şey *bendir*. Bu anlamda *ben* mutlak olarak koşulsuz bir zorunluluktur:

“Ben, koşullu olarak değil; kendine eşit olan edim ile mutlak olarak koyulur; böylece gerçek bir şekilde koyulur ve önerme “Ben varım” diye de ifade edilebilir”³³.

Fichte'nin *ben* anlayışı bu anlamda Kant'ın *ben* anlayışından hemen en başında ayrılır. Hatırlanacağı gibi Kant, *ben*'in duyusal ve düşünsel olana birlik verme sürecinde ortaya çıktığını açıkça dile getirmektedir. Başka bir ifade ile deneyim yoksa bir *ben*'den de söz edilemez. Fichte'de ise Kant düşüncesinde karşılaşılan bir birlik veya mekân olarak *ben* anlayışından hayli farklı bir *ben* ile karşılaşırız. Bu *ben*, bilincin tüm olgularını açıklamanın temelinde duran bir süreç olarak kendini gösterir. Daha açık bir ifade ile Fichte'ye göre *ben*'in, nesnelere *ben*'deki transandantal etkilerini önceleyen bir *edim* yoluyla koyulması bir zorunluluktur. Bu anlamda her bilinçlilik

³¹ Fichte Almanca *setzen* kavramını kullanır. İngilizce çevirilerde ise *posit* kavramı kullanılmaktadır.

³² Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (*Wissenschaftslehre*) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 222.

³³ Fichte, J. G. (2006k). *Wissenschaftslehre* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 204.

durumu bir *edim* olarak *ben*'in farkındalığını gerektirir. Hiçbir nesne bilinçli özne olan *ben*'in kendi bilincini öncelemez³⁴. Şöyle der Fichte:

“Ego varolur ve kendi varoluşunu kendi yalın varolması yoluyla koyar. O aynı anda [hem] fail/eyleyen [hem de] eylemin ürünüdür; etkindir ve etkinliğin sonucu olan [etkinliğin beraberinde getirdiği] şeydir [...] *Wissenschaftslehre*'den kaçınılmaz olarak görüneceği gibi “ben varım” sadece olanaklı tek şeyi, bir edimi ifade eder”³⁵.

Fichte'ye göre *ben*'in kendini koyma etkinliği saf bir etkinliktir. Bu anlamda özbilincine varamayan bir *ben*, *ben* olma edimini gösteremediğinden aslında yoktur. *Ben* yalnızca kendisinin bilincinde olduğu sürece varolur. Eğer ben, yalnızca kendisini koyduğu sürece var ise yalnızca kendisini koyan şey için varolur ve varolan şey için koyar: “*Ben* yalnızca kendim için varolurum, fakat kendim için zorunluyum”³⁶. Schelling bu anlamda Fichte'nin *ben*'ini bir tözsellik olarak kabul eder.³⁷ Ancak Fichte'nin düşüncesinde ortaya çıkan *ben*'i Descartes'ın ve Spinoza'nın tözcü yaklaşımlarından da tamamen ayırmak gerekir. Fichte'nin bu anlamda özgün yanı *ben*'in yalnızca bir reflektif etkinliği aracılığıyla koyulabileceği iddiasıdır. *Ben*, refleksiyon sürecinde bir edim olarak kendini gözlemleyerek dolaysızca kendinin bilincine varır. Bir başka deyişle *ben*, kendisini refleksiyon aracılığı ile koyan bir transandantal ya da saf *edimdir*.

Söz konusu reflektif etkinlik Fichte'ye göre *ben*'in entelektüel görüşü³⁸ ile mümkündür. Çünkü *transandantal ben*'in sadece entelektüel bir görüşüne sahip olunabilir. *Ben* kendini nesnelleştirmeye, yani onu bir bilinç

³⁴ Wood, A. W. (2009). Kant (A. Kovanlıkaya, Çev.). Ankara: Dost Yayınları: s. 7.

³⁵ Fichte, J. G. (2006k). *Wissenschaftslehre* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 205.

³⁶ Fichte, J. G. (2006k). *Wissenschaftslehre* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 206.

³⁷ Schelling bu konuda şöyle der: “[K]endinde şey pek belirsiz bir şey olduğu ve öyle varolamayacağı için, bir sonraki adım hiç tartışmasız, sadece öznenin, benin geriye kalmasıdır (zira nesneyi bir şey, gerçek bir şey yapan, öznenin gelmektedir). Bu adım, Fichte tarafından atıldı ve şunu söyledi: Ben yegâne tözdür; hem de her bir benin yegâne tözüdür”. Schelling, F. W. J. v. (1994). *Kant, Fichte and the System of Transcendental Idealism* (A. Bowie, Çev.) *On the History of The Modern Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press: s. 106. Aktaran Ateşoğlu, G. (2010). *Hegel Felsefesinde Metafizik*. (Doktora), Muğla Üniversitesi, Yayınlanmamış: s. 20.

³⁸“Entelektüel görü [...] bir edimi gerçekleştirirken aynı zamanda edimi gerçekleştiren olarak kendimin farkına varmamı sağlayan görüdü [...] bir şeyi yaptığım için onu bilmenin benim için mümkün olması dolayısıyla”. Fichte, J. G. (1994b). *Second Introduction to the Wissenschaftslehre For Readers Who Already Have a Philosophical System of Their Own*. In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.: s. 46.

nesnesine çevirmeye ne denli çabalarsa çabalasın, geriye her zaman nesnelleşmeyi aşan ve tüm nesnelleştirilebilirliğin koşulu ve bilincin birliğinin koşulu olan bir *ben* kalır. Bu transandantal ya da saf *ben* ilk ilkedir. Başka bir ifade ile entelektüel görü ile saf bir *ben*'in bilincin kurucu etkinliği olarak farkına varılır. Fichte'ye göre entelektüel görü sadece bazılarının sahip olabildiği gizemsel bir deneyime işaret etmez. Tüm bilince varma durumlarına eşlik eder ve bu dolaysız öz-bilinç ediminin önselliği varsayılmadan bilişsel süreçler herhangi bir şekilde olanaklı değildir:

“Entelektüel görü [*ben*'in] tüm bilinçlilik anlarında mevcuttur. Özbilincimin entelektüel görüşü olmadan bir adım dahi atamam veya elimi, ayağımı hareket ettiremem. Bu sadece *edimi* gerçekleştirenin *ben* olduğuna dair görü ile mümkündür. Ancak bu yolla kendi edimimin (ve bu edim aracılığıyla kendimin) ayırđına varırım. Kendisine edimsellik yükleyen herkes bu görüye başvurur. Bu yüzden kendinde yaşamın kaynağını bulundurur, onsuз söz konusu olan ölümdür”³⁹.

254

Fichte'ye göre *saf ben* bir isteğin nesnelleştirilebilmesi gibi bir bilinç nesnesine dönüştürülemez. Refleksiyon yoluyla bir isteği, bir imgeyi ve bir *saf ben*'i görmekte olduğunu söylemek saçma olacaktır. Çünkü her nesnelleştirme edimi *saf ben*'i ön gerektirir. Öz-bilinç bu anlamda entelektüel görünün öncelediği, zihnin kendine dönme etkinliği olarak da düşünülebilir. Başka bir ifade ile öz-bilinç bir saf refleksiyondur ve Fichte, *ben*'in aslen bir özne değil, bir özne-nesne olarak ele alınması gerektiğini düşünür. Çünkü Fichte'ye göre *ben*'e sadece bir öznelilik atfetmek onun özbilinci üzerine düşünmesini açıklamayı mümkün kılmaz. Aynı şekilde salt bir nesnellik atfetmek ise söz konusu nesnenin karşısına bir özne koymayı gerektirir. Fichte'ye göre *ben*'deki özne ve nesnenin mutlak özdeşliği, ancak dolayım yoluyla gün ışığına çıkarılabilir. Çünkü bu özdeşliğin edimsel bilincin parçası olarak dolaysızca farkına varılmaz: “Edimsel bilincin gerçekleşmesiyle öz-bilinç olmamıza rağmen, her zaman için keskin bir ikiye bölünmeye/yarılmaya sahibizdir”⁴⁰.

Özetle Fichte, Kant'ın yalnızca bilincin birliğinden çıkarsanan bir koşul olarak kavradığı *transandantal ben*'i entelektüel görü ile farkına varılan bir edimselliğe sevk etmektedir. Bu anlamda Fichte düşüncesi henüz ilk ilke düzeyinde entelektüel görünün olanaklı olduğunu söyleyerek Kant düşüncesi

³⁹ Fichte, a.g.e.: s. 47.

⁴⁰ Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi İlkelerine göre Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 277.

ile çelişiyor görünür. Daha önce de dile getirildiği gibi Kant, *Arı Usun Eleştirisi*'nde entelektüel bir görünüm olanaksız olduğunu açıkça dile getirmektedir. Ancak Fichte, Kant ile arasında varsayılan bu karşıtlığın özünde yalnızca sözel olduğu konusunda diretir. Fichte'ye göre Kant'ın transandantal tamalgı öğretisi her ne olursa olsun düşüncesinde entelektüel görünümün yeri olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Kant'ın, *ben*'in ahlak yasasına sahip olduğunu öne sürerek aslında entelektüel bir görüyü kabul etmiş olduğunu da iddia eder⁴¹. Fichte'nin buradaki Kant eleştirisinin geçerli bir eleştiri olup olmadığını tespit etmek oldukça derinlemesine bir incelemeyi gerektirmektedir. Ancak bu eleştirinin aslen ne anlama geldiğini kavramak için şunları dile getirmek mümkündür: Fichte, Kant'ın entelektüel görüşüne derinlemesine bir tartışma yürütmediğini; varolan haliyle tartışmanın sonuçlarının ise sorunlu olduğunu düşünmektedir. Fichte'ye göre Kant entelektüel bir görünüm olmadığı savını açık bir şekilde teorik akıl ile sınırlanmış bir tartışmaya dayandırmaktadır.⁴² Ancak eğer akıl teorik-pratik düalizminin ötesinde bir bütünlüğe sahipse, pratik aklın yasalığı ve *ben*'in kategorik bir imperatifin bilincinde olabilmesi dolayısıyla entelektüel görünümün mutlak anlamda reddi mümkün değildir. Tüm bunların yanı sıra transandantal anlamda bir *ben* ile Kant ve Fichte'nin anladıkları nihai anlamda birbirinden farklıdır. Fichte 1810-11 kışında verdiği dersler sırasında *Wissenschaftslehre*'ye karşı yöneltilmiş eleştirilere cevap verirken *ben* ile asla bireysel ve sonlu bir empirik *kendilik*'ten bahsetmediğini açıkça dile getirmiştir. Kendisine yöneltilen sorulara cevap verdiği bir yazısında *Wissenschaftslehre*'nin okuyucular tarafından genellikle yanlış bir şekilde

⁴¹ Kolkman, M. (2014). Kant and Fichte on Intellectual Intuition. Retrieved from <http://philosophy.helice.nl/wp-content/uploads/2011/11/Kolkman-Kant-andFichte-on-Intellectual-Intuition.pdf>: ss. 16-17.

⁴² Kant *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde entelektüel görünümün olanağını "İnsan Anlağının Bizim İçin Doğa Ereğinin Kavramını Olanaklı Kılan Özgünlüğü Üzerine" başlıklı bölümde şöyle tartışmaktadır: "[A]nlağımız bir kavramlar yetisidir, e.d. gidimli bir anlaktır ki ona doğada verilebilen ve onun kavramları altına getirilebilen tikellerin ne kadar değişik türlerde olabilecekleri onun için kuşkusuz olumsal olmalıdır. Ama bilgiye sezgi de ait olduğu için ve sezginin tam kendindenliği gibi bir yeti duyarlıktan ayrı ve ondan bütünüyle bağımsız bir bilgi yetisi olacağı dolayısıyla en evrensel imlemde bir anlak olacağı için, sezgisel bir anlak düşünebiliriz ki evrenselden tikele ve böylece tekile kavramlar yoluyla gitmez ve onun için doğanın kendi ürünlerinde tikel yasalara göre anlak ile anlaşmasının o olumsallığı ile karşılaşmayacaktır; ve anlağımız için doğanın çoklusunu bilginin birliğine indirgemeyi öylesine güçleştiren şey bu olumsallıktır; bir iş ki bizim anlağımız onu ancak doğa ayırmaçlarının kavramlar yetimiz ile o çok olumsal olan ve sezgisel bir anlağın ise hiç gereksinmediği anlaşması yoluyla yerine getirebilir" Daha açık bir ifade ile Kant insanın entelektüel görüşüne sahip olmadığını iddia ederken sadece teorik aklın sınırları dahilinde ve fenomenal dünyanın sınırlarını aşan bir etkinlik olarak entelektüel görüyü kastetmektedir.

anlaşıldığını ve ondan çıkmayacak sonuçları düşünceye yüklediklerini dile getirir. Fichte benin kendini koyması ile kastettiği şeyin empirik bir benden ziyade olgular dünyasında bulunamayacak düzeyde, bütünsel bir tinsel yaşam anlamına geldiğini, ancak *Wissenschaftslehre*'nin sınırları içinde bunun ifade edilmesinin mümkün olduğunu söyler⁴³. Buradan da anlaşılacağı gibi Fichte, yaşam kavramı ile *ben*'in edimselliği arasında doğrudan ilişki kurmakta ve *transandantal ben*'in teorik veya pratik bir tözsellikten ziyade yaşamın edimselliği olduğunu iddia etmektedir.⁴⁴ Anlaşılacağı gibi Fichte'nin öz-bilinç kavrayışının zaman içinde Kant'ın düşüncesinden uzaklaşarak Alman İdealizmi içinde bir yer bulmaya çalıştığı aşikârdır. Başka bir ifade ile Fichte, Alman İdealizmi'nin bütünsellik çabasını Kant düşüncesini sürdürerek ulaşamayacağını kendisi de kavramıştır. Çünkü sonlu *kendi*'yi de kapsamak üzere bilince zemin olan sonsuz etkinliğin kendisini bir *ben* ya da özne olarak betimlemek uygun değildir. Dolayısıyla *ben* bireysel sonlu *kendi* değil ama sonsuz bir etkinlik olarak ele alınmalıdır.⁴⁵ Ama şurası açıktır ki Fichte'nin sistemi her ne kadar süreç içinde Kant düşüncesinin formel yapısından uzaklaşmış olsa da yöntemsel olarak ondan uzaklaşmaz. Fichte düşüncesi Spinoza, Schelling ve Hegel düşüncelerinden farklı bir çekirdeğe sahiptir, zira reflektif olandan spekülâtif olana bir dönüşüm geçirmemiştir.

Özetle Fichte düşüncesinde *saf ben* ne refleksiyon yapan öznedir ne de üzerine refleksiyon yapılan bir nesne. *Saf ben* her ikisini de kapsayan bir *edim*dir. Başka bir ifade ile *saf ben*, kendi içine kapanan ve bir özne olarak akıl sahibi bir *ben*'i oluşturan edimdir. Bu anlamda Fichte Kant'ın şematizmini aşan, yani yöntem ile içerik arasındaki ilişkinin sınırlayıcı bir mutlaklığa sahip olmadığı düşünme formunun da yaratıcısıdır. Fichte'ye göre *ben* ne bir varlığa, ne bir düşünceye, ne de kendi edimine önsel olarak mevcuttur. Ben bir *edim*dir ve mutlak olarak başka hiçbir şey değildir⁴⁶. Bu nihai anlamda

⁴³ Fichte, J. G. (1871). Facts of Consciousness. *The Journal of Speculative Philosophy*, 5(2), 130-143: ss. 141-142.

⁴⁴ "Fichte'ye göre, kendini transandantal felsefe yardımıyla anlayan ve özünü gerçekleştirmek üzere tarihsel dünyaya yönelen akıl, bir ve aynı akıldır. Fichte düşüncesinin 'dünyada olma' özelliği, bu düşüncenin bilincinin de kendinde olması anlamına gelmektedir". Metz, W. (2011). Fichte'nin Özgürlük Anlayışı (1798-1812 Ahlak Öğretisi, Mutlu Yaşamın İlkeleri). In A. Topakkaya (Ed.), Fichte. İstanbul: Say Yayınları: s. 147.

⁴⁵ Burada Fichte'nin "Ben" ile anlatmak istediği şey aslında Di Giovanni'nin de doğru tespit ettiği gibi Spinoza'nın tözüne benzer bir anlam taşımaktadır. Çünkü ikisi de bir sistem inşa etmede kurucu refleksiyon işlevi görürler George Di Giovanni, "The First Twenty Years of Critique: The Spinoza Connection," *Cambridge Companion to Kant* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 437.

⁴⁶ Fichte, J. G. (1994a). [First] Introduction (1797). In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.: s. 21.

özbilincin bir benlik, yani özne ve nesnenin özdeşliği anlamına geldiği bir mutlaklığı imler. Özbilincin bir benlik olarak kendini koyması aslen bir *ben* ve *ben-olmayan* arasındaki diyalektik ilişkinin sentezi olarak kendini gösterir. Bu anlamda *ben* ile *ben-olmayan* arasındaki ilişki özbilincin neliğine dair bir sonraki adımdır.⁴⁷

İkinci İlke: Ben-Olmayan

Transandantal ben'in kendini koyması aslen *ben*'in kökensel bir edimidir, ancak *ben*'in kendini içeriklendirmesi, yani *ben*'in ne olduğuna dair kendini sorgulaması, için yeterli değildir. Çünkü *ben* kendisini ancak bir *ben-olmayan*'dan ayırdığı müddetçe içeriklendirebilir.⁴⁸ Fichte'ye göre kendini koyma edimi yoluyla *ben* bir *ben-olmayana* ihtiyacı olduğunun farkına varır. Bu durum kendini ikinci ilke olarak gösterir ve özbilincin birliği için zorunluluktur. Zira *ben*'in özbilincini sağlayacak olan içerik ancak bu şekilde olanaklıdır. Hatırlanacağı gibi Kant *ben*'i olanaklı kılan ya da başka bir deyişle *ben*'e birliğini veren şeyin yine *ben*'in tasarımları olduğunu dile getirmekteydi. Bu anlamda *ben*'in sınırları da yine *ben*'in bilişsel sınırları tarafından belirlenmektedir. Fichte'de ise *ben-olmayan* özbilincin bir parçası olmayan olarak *ben*'in dışında ötekilik olarak belirlenmelidir: Bir *ben*'i koymak aynı zamanda bir *ben-olmayanı* da karşısına koymaktır. Fichte böylece Kant'ın transandantal düşüncesinde ifade edilen *ben*'in karşısında, ondan tamamen kopuk bir numenal dünya varsayımına ihtiyaç olmadığını göstermek çabasındadır.

Fichte'ye göre ikinci ilke olan *ben-olmayan* temelde yine özdeşlik ilkesine dayanır: *Ben ben-olmayan değilim*. Bu önerme de ilk önerme gibi bir kesinlik taşımaktadır. Ayrıca nasıl ki *ben*'in kendisini koyması yaratıcı bir edimin ürünü ise *ben*'in *ben-olmayanı* koyması da aynı ölçüde *ben*'in yaratıcı ediminin bir ürünüdür. Bu anlamda ilk önermenin zorunlu sonucu olarak ortaya konan ikinci önerme, *ben*'in kendisine karşıtlık içinde olanı kendi edimiyle zorunlu bir biçimde koymuş olduğunu ifade eder. Bu nedenle *ben*'e karşı konan şey, *ben-olmayan*'dır Fichte'nin tüm felsefesi bu aşamadan sonra, hep bu karşıtlık ilişkisiyle belirlenecektir. Burada önemli olan nokta Fichte'nin *ben* ve *ben-olmayan* ayrımı ile kastettiği şeyin birbirlerinden

⁴⁷ Wood, A. W. (1991). Fichte's philosophical revolution. *Philosophical Topics*, 19(2), 1-28: s. 6.

⁴⁸ Fichte 1792'de kaleme aldığı bir yazısında birinin kendisi olmasının aslen kendisi dışında var olan başka bir şeyden dolayı mümkün olduğunu dile getirir Fichte, J. G. (1988). *Some Lectures Concerning The Scholar's Vocation*. In D. Breazeale (Ed.), *Fichte: Early Philosophical Writings*. Cornell: Cornell University Press: ss. 148-149.

bağımsız varlıkların yarattığı bir ikilikten, ontolojik bir karşıtlıktan ziyade sınırsız bir edimsellik olarak kendini gösteren mutlak *ben*'in kendi içerisinde sonlu *ben* ile sonsuz *ben-olmayan*'ı üretmedikçe hiçbir bilincin söz konusu olamayacağıdır savıdır. Başka bir ifade ile *ben-olmayan* belirli bir nesne ya da sonlu nesnelere kümesi olmaktan çok, genel olarak nesnellik olması anlamında sonsuzdur ve bu sonsuz *ben-olmayan ben*'in içerisinde *ben*'e karşıt olarak koyulur. Bilinç *ben*'i ve de *ben-olmayan*'ı kapsayan bir birliktir.

Fichte'ye göre *ben-olmayan*'ın ayırt edici özelliği varlıktır, diğer bir deyişle bir olumsuzlama olmasıdır. Çünkü *ben-olmayan* kökensel bir kavram değil, etkinlikten türetilen olumsuz bir kavramdır⁴⁹. Bu şöyle açıklanabilir: *Ben*'in nesnelere üzerine düşünmesi sürecinde ortaya çıkan kavramların her biri bu düşünme ediminden bağımsız görünmektedir. Bu anlamda *ben*'in tüm edimi iki türdür: Nesnel olarak görünenin nasıl olup da öznel bir hal alabildiği ve bir varlığın nasıl olup da bir tasarım nesnesine dönüşebilir olduğu. Bu ikili durum nesnel olan ile öznel olanın tümüyle birbirinden ayrı olmadığı, aslen tümüyle bir oldukları noktayı bulamayan biri tarafından hiçbir zaman açıklanamaz. Başka bir ifade ile *ben-olmayan* aslen *ben*'e aittir ve bunun farkına varabilmek için ise öncelikle öznenin nesne üzerindeki bilişsel etkinliğinin eksiksiz bir haritasının çıkarılması gerekir. Bu gerçekleştirilmeden nesnelere kendilerini koyan özneye birer dışsal deneyim olarak görünmeye devam ederler. Fichte'ye göre *ben*'in kendini içeriklendirme süreci öncelikle kendini koyması ardından ise *ben-olmayan*'ı koyarak kendini sınırlandırması şeklinde gerçekleşir. Başka bir ifade ile *ben*'in kendisini içeriklendirmesi onu sınırlayan *ben-olmayan*'a (gerçekliğe, nesneye, doğaya) bağlıdır.

Üçüncü İlke: Mutlak Ben

Ben-olmayan'ın *ben*'in kendisini içeriklendirme sürecinde koyulması Fichte'ye göre aslen diyalektik bir süreçtir. Bu diyalektik sürecin sentez aşamasında üçüncü bir ilke ortaya çıkar. Bu ilke, *ben* ile *ben-olmayan*'ın birliği olan *mutlak ben* olarak ifade edilir. *Mutlak ben* önce *ben*'i, sonrasında da *ben*'i içeriklendirmek adına *ben-olmayan*'ı, karşılıklı olarak birbirlerini sınırlayan şeyler biçiminde koyar⁵⁰. Daha açık bir ifade ile *mutlak ben* bir edim olarak

⁴⁹ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları s. 213.

⁵⁰ Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi İlkelerine göre Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 285.

saf beni koyar; saf ben ise kendini içeriklendirmek için *ben-olmayan*'ı kendi karşısına koyar. Ancak *saf ben*, *mutlak ben*'e aslında *ben-olmayan* ile özdeş olduğunun farkına vararak ulaşır.

Fichte'ye göre bu süreç kendini belirlemek için *ben-olmayan*'ı koyan *ben*'in, *ben-olmayan*'ı kendine dışsal, sanki kendisi tarafından koyulmamış bir şey olarak bulmasından kaynaklanır. Bu durum *ben*'in kendi özbilincine dair bir çelişkiye düşmesine neden olur ve bu çelişkiden kurtulmak için *ben*, *ben-olmayan*'ın aslında kendisi tarafından koyulmuş olduğunu belirgin hale getirmeye çalışır. İşte bu süreç içinde söz konusu üçüncü ilke bir aşma çabası olarak kendini gösterir. Bu çabanın sonunda *ben* ve *ben-olmayan*'ın aslen bir bütün olduğunun farkına varılır. Bu bütün olan *mutlak ben*, kendini *ben* ve *ben-olmayan* olarak bölmektedir. Fichte'ye göre eğer *mutlak ben* kendini *ben* ve *ben-olmayan* olarak ayırmayı ne *ben* kendini *ben-olmayan* ile karşılaştırarak içeriklendirebilirdi ne de *ben* ve *ben-olmayan*'ın bütünselliği olarak *mutlak ben*'in farkına varabilirdi⁵¹.

Fichte'nin mutlak ben ile kastettiği şey tekil tüm *ben*'leri aşan ve onları belirleyen bir bütünsellik olarak insanın türsel yaşamı, daha açık bir ifade ile insani üretken edimselliğin kendisidir. Bu yaşamsal mutlaklık kendi edimi aracılığıyla önce bir tekil *ben* olarak kendini koymakta, sonrasında ise bir tekil kendiliği içeriklendirmek için bir *ben-olmayan*'ı koymaktadır. *Mutlak ben*'in bu sistematik faaliyeti aslen pratik bir edimdir. *Mutlak ben* yaratıcı ve özgür etkinliğiyle tüm gerçekliğin kaynağıdır. *Mutlak ben* sonsuz ve sınırsız bir edimdir⁵². *Mutlak ben*'in kendini *ben*'in *ben-olmayan*'la söz konusu dolayım ile koyuyor olması Fichte'ye göre ancak sürecin tarihsel olarak serimlenmesi ile belirgin hale gelebilecektir. Başka bir ifade ile tekil *ben* kendi bütünlüğü ve mutlaklığına kendi içinde tüm tarihi taşıdığını farkettiğinde ulaşacaktır:

“Bu dünya üzerindeki ‘insanlığın yaşamı’ tek bir evrensel yaşamın yerine burada ve evrensel zamanın yerine dünyasal zamanda bulunur – içinde genel karakterdeki söylemlerimizin ileri sürdüğü ile yetindiğimiz sınırlar gibi; çünkü birden tanrısal ve sonsuz olandan derinlikle ve yaygın bir şekilde söz etmek imkânsızdır [...] Dünyadaki insani yaşam ile dünyasal zamanın kendisi, tek bir zamanın ve tek bir sonsuz yaşamın zorunlu devirleridir [...] bizim

⁵¹ Fichte, J. G. (2006j). Wissenschaftslehre'nin Genel Kavramı Üzerine. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: ss. 90-91.

⁵² Elkhoy, S. N. (2010). Overcoming the Priority of the Subject. In D. B. Violetta L. Wabiel, Tom Rockmore (Ed.), Fichte and The Phenomenological Tradition. Berlin: Walter de Gruyter GmbH: s. 263.

için zaten elde edilebilecek olan sonsuz yaşamın temel ideasından türetilir”⁵³.

Fichte bu düşüncesini *Çağımızın Temel Karakteristikleri* başlıklı çalışmasında *mutlak ben* ve akıl kavramları arasındaki ilişki üzerinden açıklar. Fichte’ye göre *mutlak ben* tarih içinde aşamalı olarak ilerleyen bir akıl olarak ele alınmalıdır. Aklın tarihteki ilerleyişi ise erekseldir:

“Böylelikle araştırmamız bir dünya-planı ideasını gerektiriyor ki, yularıda bildirmiş olduğum temel ideayı, buna rağmen, şu anda türetmiyorum, yalnızca (ona) işaret ediyorum. Bunun için söylediğim -ve muazzam yükselişimizdeki yapının temellerini gösterdiğim şey- dünya üzerindeki insanlığın yaşam amacının bu olduğudur - ki bu yaşamda onlar (insanlık) tüm ilişkilerini akla uygun bir şekilde özgürlük ile düzenleyebileceklerdir”⁵⁴.

Fichte bu anlamda özgürlük ile bilinç arasında dolaysız bir bağ olduğunu iddia eder. Özgürlük ancak *mutlak ben*’in ya da başka bir ifade ile ‘insanlığın’ tam bilinçlilik durumunda kendini gösterebilecektir (Fichte, 1994b: ss. 94-95). Akıl ancak *ben-olmayan*’ın (doğanın) dolayımı aracılığıyla ortaya çıkan olumsuzlama üzerinden, kendinin gerçekleşmesi olan *mutlak ben*’e dair bir bilinçliliğe ya da özgürlüğe ulaşabilir. Fichte’nin *mutlak ben*’i transandantal olanın sınırları dışında yani tekil *ben*’lerin üstünde konumlandırması dolayısıyla bu mutlak öznellik bir bilinçlilikten ziyade bir tinselliği çağırıştırır. Fichte bu tinselliği şöyle tanımlar:

“Felsefenin üstüne düşünmesi gereken tasarımlar yalın soyutlama yoluyla üretilmezler. Bu tasarımlar, en azından kısmen, (bir sezgi içerdikleri sürece) ilk olarak imgelem tarafından üretilmiş olmalı. Fakat imgelemin bunu gerçekleştirme becerisi, özellikle günlük deneyimde karşılaşılmayan daha yüksek imgeleri bilince yükseltirken, ‘tin’ olarak adlandırılır”⁵⁵.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Kant düşüncesinde belirgin bir şekilde aklın sınırlarının *ben*’in bilişsel kapasiteleri tarafından çizilmiş olmasına karşılık (bu anlamda tüm insanlar akla sahip olmak bakımından eşittir) Fichte düşüncesinde akıldan, bir tür olarak insanın tarihsel gelişiminin ifadesi olarak söz edilmektedir. Aynı şekilde aklın diyalektiği ile

⁵³ Fichte, J. G. (2006c). *Çağımızın Temel Karakteristikleri*. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 313.

⁵⁴ Fichte, J. G. (2006c). *Çağımızın Temel Karakteristikleri*. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 314.

⁵⁵ Fichte, J. G. (2006e). *Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine* [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 180.

kastedilen de transandantal ben'in anlama yetisinin diyalektik işleyişi değil, aklın tinin bilinçlenme sürecindeki tarihsel gelişiminin biçimidir. Daha açık bir ifade ile Fichte'ye göre tin diğer tinler ile karşılaşarak sürekli gelişmektedir. Böylece tüm insan türü tinsel olarak gelişmektedir.⁵⁶ Fichte'nin mutlak ben ve tinsellik kavrayışı çağının özne ve öz-bilinç tartışmasını çok farklı bir yere taşımaktadır:

“İnsan [...] tini etkinliktir ve etkinlikten başka hiçbir şey değildir. Onu tanımak, tanıyacak başka bir şey içermediği için, onun davranışlarını tanımak demektir”⁵⁷.

Bu anlamda ben özbilincine ancak tinin tarihsel olarak serimlenebilecek diyalektik hareketini takip ederek ulaşabilir. Diyalektik bu anlamda artık aklın içsel zorunlu hareketinden ziyade türün bilişsel gelişiminin tarihsel uzamına dairdir. Fichte'nin *mutlak ben* düşüncesine eşsiz bir dolaysızlık, kendine özgü bir bütünsellik sağlar. Tekil birey ile tümel insanlık arasındaki bağ böylece kurulmuş, bilginin olanağı duyusallığın sınırlarını da aşmıştır. Artık söz konusu olan edimi ile hem kendini hem de dünyayı kuran bir insandır. Başka bir ifade ile dünya insanın kendisidir.

Fichte'nin düşüncesinin çağının ruh halini doğrudan yansıttığına şüphe yoktur. *Fırtına ve Atılım* çağının bu ateşli filozofu Kant'ın açtığı yolda öz-bilinç ile dünyayı birbirinden ayırmak yerine, Goethe'nin yolunda dünyayı ben'in parçası kılmıştır. Bu anlamda düşüncesinin bir bütünselliği olduğunu kavramak, başka bir ifade ile özbilincin ilkeselliğinin daha açık bir biçimde anlaşılması için Fichte'nin ahlak ve politika görüşlerine kısaca değinmek gerekir.

Fichte Düşüncesinde Öznenin Sınırları: Ahlak ve Özgürlük

Fichte ahlak tartışmasına teorik ve pratik felsefeyi soyutlama düzeyinde birbirinden ayırarak başlar.⁵⁸ Bu anlamda pratik felsefe aklın

⁵⁶ “Tinsel iletişim için ilk kaba girişimde, gelecek çağların tini kendini şimdiden hazırlamaktadır”. Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 167.

⁵⁷ Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 171.

⁵⁸ “İlkin, sanki öznel olan nesnel olanın sonucuymuş, sanki birincisi kendisini ikincisine uydurmuş gibidir. Bu görüş, 'bilgi' ya da 'bilis' olarak adlandırılır. Böyle bir uyumun nasıl öne sürüleceğini göstermek, teorik felsefenin işidir [...] ikinci olarak, sanki nesnel olan öznel olanın, varlık bir kavramın (bir amaç kavramının) sonucu gibidir. Bu görüş ahlaki etkinliğin görüşüdür. Böyle bir uyumun nasıl öne sürüleceğini göstermek, pratik felsefenin işidir”. Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi İlkelerine göre

kuralları tarafından belirlenen *isteme* ve *eyleme*'nin belirleyici yönlerini araştırır. Pratik felsefe dünyanın rasyonel varlıklar olan insanlar tarafından ideal bir şey olarak nasıl anlaşılması ve nasıl kurulması gerektiğiyle uğraşır. Fichte'ye göre kendisine ulaşılması gereken yeni sistem, eylemlerin yöneldiği nesnelere tarafından kurulacak bir sistem değil, insan zihninin kendi eylemleri tarafından kurulacak bir sistem olmalıdır⁵⁹. Bu anlamda Fichte'nin ahlak düşüncesinin özgün yanı, ahlakın verilmiş hatta bilinçliliğin zorunlu yasaları tarafından inşa edilmiş bir şey olarak ele alınmaması, aksine bilinçli olarak kendi amaçlarını meydana getirmek ve tamamlamak çabasındaki özgür bir öznenin edimselliğinin ürünü olarak kavranmasıdır. Başka bir deyişle Kant'ın kategorik imperatifi, Fichte'nin sisteminde bir "saf isteme"den türetilen "empirik dünyadaki bir isteme"ye dönüşür.⁶⁰ Fichte'ye göre bu saf isteme edimi duyulur dünyada kendini ahlak yasası olarak ortaya koymaktadır. *Ben*'in eylemleri söz konusu ahlak yasasına uygun olarak değerlendirilir. Bu bağlamda ahlak yasası özgürlüğün mutlak koşuludur.

Fichte'ye göre *mutlak ben* insanın ahlaki doğasının zemini. Şunu göz önünde bulundurmak gerekir ki Fichte'nin ahlak üzerine dile getirdikleri söz konusu olduğunda, *mutlak ben* edimselliği dolayısıyla *saf ben*'in önüne geçmeye başlar, çünkü ahlak bağlamında bir edimde *saf ben* kendisini bir nesne olarak koyar. Böylece edimsel bir *ben*'e dair bilinç oluşur ve bu oluşma anından itibaren, bilincin nesnesi olan her şey bu başlangıç noktasına bağlanır. Aynı şekilde, özgürlük de Fichte'nin sisteminin merkezi çekim noktası, bütün edimlerin ve gerçekliğin kaynağıdır. Fichte, *ben*'in sonludan sonsuza yani zorunluluktan özgürlüğe geçiş hareketini bir edim biçiminde ortaya koymaktadır.

Fichte'ye göre özgür bir edim ancak edime dair özgürce kurulmuş bir kavram tarafından yönlendirildiği takdirde mümkündür. Bu, başka bir ifade ile her edimden önce *ben*'in söz konusu edime dair aşinalığı olması gerektiğidir. Bu aşına olma hali tüm edimleri önceleyen, sınırlayan bir dürtü olarak iş görür. Dolayısıyla *ben*'in edimlerini sınırlayan bu dürtünün varlığı ancak *ben*'e ait bir şey olarak açıklanabilir: "*Ben*'in koymadığı hiçbir şey ona

Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 276.

⁵⁹ Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 174.

⁶⁰ Bkz. Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1.

ait olmadığından *ben*'in bu sınırlamayı da koyması gerekir ve bu şekilde koyulan kökensel bir sınırlamadır"⁶¹.

Bu anlamda her belirli özgürlük aslen *ben*'e ait hale gelir. Özgürlüğün *ben*'e ait hale geldiği bu süreç aynı zamanda başka bir işleve daha sahiptir: Ancak özgürlük aracılığıyla *ben*'in görüşü bir *ben*'in görüşü haline gelir. Başka bir ifade ile *mutlak ben*'in kendini bir *saf ben* olarak belirlemesini sağlayan asli edim özgürlüktür. Aynı şekilde *ben*'in kendisini bir *ben-olmayan* ayırması da ahlaki yasanın açtığı alanda gerçekleşir. *Ben* kendini *ben-olmayan*'dan ahlaki yasa dolayısıyla ayırırken aynı zamanda zorunlu olarak kendini kendiliğinden etkin bir *ben* olarak belirler. Kısacası, Fichte düşüncesinde özgürlük ve ahlak arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır; ancak yasanın bilincinde kendiliğinden etkinliğin ve özgürlüğün görüşü temellenir.

Özgürlük *ben*'in kendi edimselliğinin duyusal tasarımıdır ve anlama yetisine sahip olan *ben*'in nesnenin belirlenmişliği ile karşıtlığı yoluyla kendisini kendisi ile ilişkilendirdiği sürece ortaya çıkar: "Ben kendimi, kendi kavramım yoluyla -ki bu kavram daha sonra bir amaç kavramı diye adlandırılır, açıkladığım sürece ancak özgür olarak koyarım"⁶².

Söz konusu özbelirlenim kavramı Fichte'nin pratik felsefesinin en temel kavramlarından biridir. Pratik bir varlık olmak en temel anlamıyla şeyin kendi edimlerinin, dışsal bir şeyden ziyade, salt kendisi tarafından belirlenmesi anlamına gelir⁶³. Özbelirlenim ancak *ben*'in hem özne, hem de nesne olarak düşünülebileceği, pratik olanın yasaları yoluyla görünürdür. *Ben-olmayan*'da içerilen tüm şeyler sadece ancak özbelirlenim dolayısıyla mümkündür ve bu nedenle de Fichte'ye göre sadece saf anlamında hakikat, *ben*'in kendini belirlemesi yani özbelirlenimdir. Ben ise özbelirlenimine bilgi ile değil, eylem ile sahip olur:

"Senin belirlenimin sadece bilmek değil, bilgine uygun eylemektir. Kendimi bir an için topladığım ve gözlemimi kendi *benimin* içine çevirdiğim zaman ruhumun derinliklerinden yüksek sesle çağırın ses budur. Sen kendi hakkında boş düşüncelere dalmak ya da sofu duyumlamalar üzerinde kendinden geçmek için burada değilsin.

⁶¹ Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 216.

⁶² Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi İlkelerine göre Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 282.

⁶³ Neuhausser, F. (1990). Fichte's Theory of Subjectivity. Cambridge: Cambridge University Press: s. 119.

Hayır, sen eylem için buradasın; eylemin ve yalnızca eylemin senin değerini belirler"⁶⁴.

Dolayısıyla Fichte'ye göre insanın asıl amacı kendini bilmek değil, özü olan özgürlüğü gerçekleştirmektir. Bu anlamda özgürlük insanın doğal olarak sahip olduğu veya tanrısal olarak sunulmuş bir durum değil, gerçekleştirmekle yükümlü olduğu bir ödevidir. Bir edimin doğruluğunun ölçütü de insanın kendi özgürlük yasasına yani özbelirlenimine dair inancıdır. Özgürlük bir haktır ve öznenin bu hakkı reddetme hakkı yoktur. Özgürlüğü reddetmek akla uygun olanı reddetmektir⁶⁵.

Toplamak gerekirse Fichte, Kant'ın düşüncesindeki düalizmin yarattığı ikiliği ortadan kaldırmak için Kant'ın teorik alanda kurucu bir rolü olan öz-bilinç tartışmasına pratik zemininden yükselen bir biçim vermiş, *ben*'i bilme kapasitesi üzerinden değil, edimselliği dolayısıyla felsefenin merkezi noktası olarak konumlandırmayı başarmıştır. Fichte'nin Kant'ın fenomen ve numen arasında koyduğu ayırmadan bağımsız olarak düşünülemez numenal dünya tasavvuru ve bu tasavvura dayanan evrensellik anlayışı, Fichte tarafından *Wissenschaftslehre* aracılığıyla aşılmış, tüm dış dünyanın mutlak bir bilincin, yani *mutlak ben*'in tinselliğinin bir yansıması olduğu ileri sürülmüştür. Bu iddia dünyanın insan tarafından mutlak anlamda anlaşılabilir olduğunun modern özne düşüncesi dâhilinde tutarlı bir biçimde dile getirilmesi anlamında önemlidir. Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Alman İdealizminin romantik ulusal refleksleri bir anlamda felsefi dilini Fichte düşüncesinde kazanmış, Kant'ın aydınlanmacı söylemi tabiri caizse Fichte tarafından 'aşılmıştır'. Ayrıca Fichte düşüncesinin insanla doğa arasındaki mücadelenin tıpkı Spinoza'da olduğu gibi bir bütünleşme biçiminde sona erdiğini ileri sürüyor olması ve bunu Spinoza'dan farklı bir biçimde mutlak bir öznellik olarak sunmayı başarması, bir anlamda rasyonalizmin sınırlarını aşmanın bir olanağı olarak öne çıkmaktadır. Fichte bu açıdan Alman İdealizminin organik bütünlük fikrinin felsefe dâhilinde ete kemiğe bürünmesini sağlamıştır. Tüm *ben*'lerin ve *ben-olmayan*'ların bir mutlak *ben*'in parçası olduklarını fark ettikleri sürece kendi gerçekliklerine sahip olabileceklerini iddia etmektedir.

Bu noktada *Wissenschaftslehre*'nin ve özel olarak öz-bilinç tartışmasının teorik anlamı kendini özellikle pratik olanda göstermektedir. Zira Kant'ın, çağının cumhuriyetçi idealleri bağlamında ele alınabilecek

⁶⁴ Fichte, J. G. (2006g). İnsanın Belirlenimi [1800]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.) Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 296.

⁶⁵ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 117.

evrensellik anlayışından ziyade Fichte düşüncesi Alman uluslaşma süreciyle bağlantı içinde okunması gereken bir konuma sahiptir.⁶⁶ Fichte, tekil *ben*'ler olarak bireylerin aslen hiçbir gerçekliğe sahip olmadıklarını onlara söz konusu gerçekliklerini verecek olanın ise kendilerini bir bütünün parçası olarak sunmaları olduğunu dile getirir. Bu anlamda bireysel özgürlük, yani özbelirlenim, ancak ve ancak bireyin kendini bütün ile özdeşleştirmesi ile mümkündür. Mutlak özgürlük, *mutlak ben* tarafından mutlak anlamda içerilmeyi gerektirir. Daha somut bir ifade ile devlet, toplum sözleşmecilerinin iddia ettiklerinin aksine tek tek bireylerin belirli bir çıkar etrafında bir araya geldikleri bir toplam değil, bir mutlak *ben*'lik olarak kendini gösteren organik bütünlüktür. Devletin söz konusu bütünlüğü bireysel olan tüm iradeleri oradan kaldırır, zira tekil iradeler önemsizdirler. Birey ancak devletle bir olduğunda özgürlüğünü gerçekleştirebilir. Bu noktada öz-bilinç tartışması bağlamında Fichte'nin hukuk ve devletten tam olarak ne anladığına odaklanmak yerinde olacaktır.

Fichte Düşüncesinde Öznenin Sınırları: Hukuk ve Devlet

265

Wissenschaftslehre'nin amacı insanlığa ancak aklın yolundan giderek özgürlüğe sahip olabileceğini göstermektir. Bu ise ancak politik bir toplumsallık içinde gerçekleştirilebilir. Başka bir ifadeyle, Fichte'de öz-bilinç tartışması toplumsal olanın neliği tartışması ile örtüşür. Fichte'ye göre insandan söz edilebilmek için toplumdan söz etmek gerekmektedir: “[E]ğer bir yerde insan varlığından söz ediliyorsa orada birden fazla insan olmak zorundadır”⁶⁷. Toplumsallık insan olmanın zorunlu koşuludur. Toplumsal ilişkiler, yani bireylerin birbirleri ile ilişkisi, özgürlük tarafından belirlenmiş karşılıklı olarak kendini gösterir. Bireyler kendiliklerini karşılıklı bir tanınma ilişkisi dolayısıyla ortaya koyarlar. Başka bir ifade Fichte düşüncesinde bireysellik ancak başka bir özgür birey tarafından tanınma ve onun kişi tarafından tanınmasını gerektirir. Birey kendini ancak karşılıklı bir

⁶⁶ Fichte 1807-1808 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde *Alman Ulusuna Söylevler* üst başlıklı bir dizi konferans verir. Bu konferanslar tam da Fransız ordusunun Almanya'yı işgal ettiği, Napolyon'un Ren Konfederasyonu'nu kurduğu döneme denk gelmektedir. Söylenen odur ki Fichte'nin *Söylevler*'i verdiği sırada, dışarıda Fransız askeri davulcularının sesleri çınlamaktadır. Fichte'nin *Söylevler*'indeki milliyetçi ve teleolojik ruh, yeni Alman nesli için tamamen yeni ve radikal eğitim anlayışı ileri sürmesi bu bağlamda ele alınmalıdır. Bkz. Ökten, K. H. (2006). *Siyasal Tarih ile Felsefenin Kesişim Noktası: Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevleri*. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları: ss. 400-426.

⁶⁷ Fichte, J. G. (2000). *Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre* (M. Baur, Çev. F. Neuhausser Ed.). Cambridge: Cambridge University Press: s. 37.

ilişkinin tarafı olarak var edebilir; *ben-olmayan ben*'i özgür bir öz-bilinç olarak kurmaya davet eder. Yani birey ancak bir toplumun parçası olarak kendini özne olarak gerçekleştirebilir⁶⁸. Karşılıklı tanınma ise en temelde ahlaki yasallık ile ilişki içinde türetilir:

“Her koşulda benim dışındaki bütün özgür varlıkları özgür olarak kabul etmek zorundayım, başka bir deyişle kendi özgürlüğümü başkasının özgürlük olanağı kavramı üzerinden sınırlandırmak zorundayım”⁶⁹.

Bu ilke bir bakıma Fichte'nin hukuk kavrayışının da temelinde yer alır. Her ne kadar hukuk ahlakın söz konusu yasallığından türüyor olsa da Fichte ahlak ile hukukun birbirinden ayrı olduğu konusunda ısrarcıdır. Bilincin duyulur dünyadaki bir yansıması olarak ahlak yasası en yüksek yasama organı, bir 'içsel mahkeme' işlevi görür. Ama bu nokta *ben* hâlihazırda politik anlamda bir özne haline gelememiş olduğu için kendi vicdanı ile toplumsal bir hesaplaşmaya girmemiştir⁷⁰. Başka bir ifade ile hukukun yaptırımları ahlakın sınırlayıcılığından bağımsız bir şekilde bilincin belirlediği bir dışsal mahkeme olan doğal hak kavramı bağlamında ele alınmalıdır. Fichte'ye göre tüm bireyler bir dizi doğal hakka sahiptir ve bir politik düzenin en temel amacı bu hakları koruma altına almak; diğer bireyler ve devlet tarafından ilga edilmelerini engellemektir⁷¹. Doğal hakkın *ben*'e ait olması fikri aslen Fichte'nin toplumsal felsefesinin temel kavramlarını öz-bilinçlilik tartışması ile ilişki içinde tekrardan düzenlemek çabasında olmasından kaynaklanmaktadır⁷². Hak, kişinin kendi özgür istemesinden kaynaklanır, zira her isteme *ben*'in hakkıyla ilgili pozitif, *ben-olmayan*'ın hakkıyla ilgili negatif bir içerik kazanır: “Kendimi koyduğum sürece haklarımı gelecekte gerçekleştirmeyi isteme hakkım var; bu haklara sahibim çünkü bu hakları

⁶⁸ Wood, A. W. (2006). Fichte'nin Hukuk ve Etik Felsefesi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı Yayınları: s. 370.

⁶⁹ Fichte, J. G. (2000). Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre (M. Baur, Çev. F. Neuhausner Ed.). Cambridge: Cambridge University Press: s. 49.

⁷⁰ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 120.

⁷¹ Fichte, J. G. (2000). Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre (M. Baur, Çev. F. Neuhausner Ed.). Cambridge: Cambridge University Press: ss. 102-103.

⁷² Fichte, J. G. (2000). Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre (M. Baur, Çev. F. Neuhausner Ed.). Cambridge: Cambridge University Press: s. IX.

istemeye hakkım var"⁷³. Bu noktada pozitif hukuk devreye girer ve kişinin özgürlüğü ile yasa koyucunun sınırlayıcılığının çelişkiye düşmeden bütünlüğe kavuşmasını sağlar⁷⁴. Bu anlamda hukuk sistemi tek bir ilkeden türetilmelidir, bu ilke ise öz-bilinçli bir öznedir. Felsefe öz-bilincin özbelirlenim ilkesinden hareketle pozitif hukukun haklar sisteminin kavramlarını çıkarmakla yükümlüdür⁷⁵. Tanınmanın kurduğu öznelerarasılık bireyin hukuki bir özne haline gelmesini sağlar. Böylece *ben* kendini belirlenmiş bir yasallığın ve toplumsallığın içinde bulur. Bu anlamda toplumsal bir sözleşme doğal hakkın evrensel bir içerikle donanıp, evrensel bir hak kavramına dönüşmesini mümkün kılar. Fichte söz konusu sözleşmeden ve devletin kuruluşundan önce hiç kimsenin herhangi bir hakkı, hatta hiçbir mülkiyeti de olamayacağını iddia eder. Bu anlamda politik anlamda bir öznenen de ancak devletin kuruluşundan sonra söz edilebilir.

Fichte'ye göre özgürlük karşılıklı bir tanınma ve onun sağlayacağı özbelirlenim olmaksızın tam anlamıyla gerçekleşemez. Bu yüzden özgürlük öznelerarası bir ilişkiyi sağlayacak zemini gerektirir. Dolayısıyla özgürlük ancak bir devletle mümkündür; *ben* ancak kendini devlet içinde özgürleştirebilir. Devlet, insanlar arasındaki ilişkiyi kuran ve *ben* ile *ben-olmayan* arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırıp bir *mutlak ben*'in ortaya çıkmasını sağlayan bir araçtır. Bu noktada Fichte'nin devletin araçsallığına yaptığı vurgu önemlidir, zira devletin temel amacı, tüm vatandaşların geçimini sağlamak ve onlar arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir sınıf farkını ve ayrıcalıklı durumu görmektir. Fichte insanlığın *mutlak ben*'e ulaştığı noktada devletin de sönmüneceğini ileri sürmektedir:

"Basit bir araç olan her insan kurumu gibi devlet de, kendi yok oluşuna doğru yol almaktadır; her türlü hükümetin ereği hükümeti gereksiz kılmaktır [...] Ne kadar iyi örgütlenmişse, o kadar az farkına varılır devletin. Çünkü barışçı gücü ve iç ağırlığı sayesinde, bir dış güç olarak edimde bulunma olanakları daha varoluşunun başlangıcından ortaya kaldırılmış bulunmaktadır. Devlet, edimde bulunarak kendiliğinden yok olur".⁷⁶

⁷³ Fichte, J. G. (2000). Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre (M. Baur, Çev. F. Neuhaus Ed.). Cambridge: Cambridge University Press: s. 108.

⁷⁴ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 120.

⁷⁵ Shell, S. (1992). A Determined Stand: Freedom and Security in Fichte's Science of Right. Polity, 25(1): s. 97.

⁷⁶ Fichte, J. G. (2006d). Doğal Hukukun Temelleri - Kapalı Ticaret Devleti [1796 - 1800]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), Alman İdealizmi-I: Fichte. Ankara: Doğu Batı

Fichte'nin devlet anlayışı üzerine detaylı bir inceleme *ben*'in koyuluşu ile devletin kuruluşu arasında doğrudan bir ilişki olduğunu açıkça gösterir. Bu anlamda Fichte felsefesinin temel ilkelerinin devlet söz konusu olduğunda da etkin bir biçimde kendini ortaya koyduğu açıktır:

“[Devletin Kuruluşu] bize göre, üç temel ilkenin serimiyle, benlik'in bir sentez olarak ifadesiyle gerçekleşir. Bu sentezde ilk terim 'birey'e, ikinci terim, ilkinin olumsuzlanması 'devlet'e –cumhuriyet rejimini de içine alacak biçimde genişletilecek tüm devlet biçimleri- karşılık gelir. İkisinin birliği ise, özgürlük ve farklılık olanağının ortadan kaldırıldığı bir devlet tasarımıdır”.⁷⁷

Fichte'nin *Alman Ulusuna Söylevler*'de söz konusu organik devlet ve bireyin bu devletle ilişkisi üzerine somut bir çerçeve çizdiği söylenebilir. Bu metinler Fichte'nin bir ulus olmanın ne anlama geldiğini tartıştığı temel metinlerdir. Fichte'nin bütünsel tarih kavrayışında ulusun insanlığın gelişiminde ne gibi bir yeri ve anlamı olduğu detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu anlamda insan özgürlüğünün içinde gelişeceği ulus, aslen insan özgürlüğüne inananların, yani kendi özbelirlenimini kazanma gayesinde olanların kuracağı bir ulustur. Bu gayeye sahip olanlar, nerede doğmuş, hangi kandan geliyor veya hangi dili konuşuyor olurlarsa olsunlar bu ulusun birer parçasıdır. Başka bir ifade ile Fichte çağının ulus kavrayışını bir tür dünya yurttaşlığı kavrayışı ile birleştirmiştir. Garip bir şekilde Fichte'nin bu dünya yurttaşlığına verdiği isim 'Almanlık'tır. Bu anlamda bir Alman'ın asli görevi bireysel özgürlük idesini önce Almanlar arasında gerçekleştirmeye çalışmak, sonra da bunu tüm insanlığa yaymaktır. Bunun yolu ise eğitimden, daha açık bir ifade ile terbiyeden geçer. Bu anlamda Fichte'ye göre akla dayalı bir devlet her ne şekilde olursa olsun yapay değerler üzerinden kurulamaz. Bu anlamda öncelikli olarak ulusun evrensel ideallere göre eğitilmesi gerekmektedir. Pratikte bu söz konusu eğitim sorununu çözmüş olan ulus *mutlak ben*'in devletini de kurma imkânını elde edecektir⁷⁸.

Yayınları: s. 308. Fichte aynı yerde devletin sönmülmesi tartışması bağlamında ilginç bir öngöründe de bulunur: “Doymak bilmeyen açgözlülükleriyle bir araya gelen bu sınıflar, gasplarını kuşaktan kuşağa yayarak sürdürecektir ve hiçbir zaman 'yeter' demeyeceklerdir. Öyle ki en sonunda baskı ve ezilme doruğa erişip kesinlikle katlanılmaz hale girecek ve umutsuzluk, yüzyıllardan beri kırılıp yok edilmiş cesaretlerinin veremediği bir güç kazandıracaktır ezilenlere”.

⁷⁷ Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. Yeditepe'de Felsefe, 1: s. 124. Armaner burada benlik ile bu çalışmada mutlak ben kavramı ile ifade edilen ben ile ben-olmayanın birliğini kastetmektedir.

⁷⁸ Fichte, J. G. (2009). *Addresses to the German Nation*. New York: Cambridge University Press: s. 81.

Fichte'nin sisteminde kendini gösteren baskın figür yaratıcı insandır. Bu insan bir kavram değil, bir edimdir. Bu anlamda varolmak edimsel olmak, bir şeyler yaratıyor olmak demektir, çünkü varlık aslen var edilecek, yaratılacak bir düzene aittir. Edim sürekli olarak aşmacalar yaratır. Ama burada kastedilen bir öncekini ortadan kaldıran bir aşmaca değil, onu da içeren bir aşmacadır; ancak böylece organik bir bütünlükten söz edilebilir:

“[Kişinin] ölümsüz bir şeyi yaratma adına çabalaması ve bu [ölümsüzlüğe] duyduğu inanç ve kendi yaşamını sonsuz bir yaşam olarak anlamasını sağlayan kavram. Bunlar insanı öncelikle samimi bir biçimde kendi ulusuna, sonrasında ise kendi ulusu aracılığıyla tüm insanlığa bağlayacak olan şeylerdir. Ayrıca bunlar zamanın sonuna dek tüm insani gereksinimlerini kişinin genişlemiş ve yücelmiş kalbine sokacak olan şeylerdir”⁷⁹.

Sonuç

Fichte modern özne tartışmasını devraldığı yerden oldukça farklı bir noktaya taşımış, özneyi bir edim olarak tespit ederek Kant düşüncesinden doğrudan kendini ayırmıştır. Ayrıca öz-bilincin, yani öznenin, edimselleşmesinin ancak bir *ben-olmayan* aracılığı ile mümkün olduğunu söyleyerek, en azından formel anlamda, bir öznelarasılık fikrini ortaya atmış, böylece özneyi toplumsallaştırmayı başarmıştır. Başka bir ifade ile Descartes düşüncesinde *töz*, Kant düşüncesinde ise bir mekân olarak kendini gösteren *ben*, Fichte düşüncesinde toplumsal birey olarak ortaya çıkar. Kant'ın felsefi projesinin çağının genç filozoflarını, *Fırtına ve Atılım* gençliğini, yeterince tatmin etmediği dile getirilmişti. Fichte ise çağının Almanya gençliğinin ruhunu felsefi olarak ifade etmeyi başarmıştır. Bu anlamda başta Hegel olmak üzere kendinden sonraki Alman düşünürlerini derinden etkilediği aşikârdır.

Fichte'nin öznelarasılık fikrini sistematik bir şekilde temellendirmiş olması Hegel tarafından daha büyük bir projeye dönüştürülmek için kullanılmıştır. Hegel'in erken dönem eserleri, düşüncesinin öz-bilinç kavramını özneler arası bir çerçeveden okuma yoluna girmiş olduğunu gösterir (R. Williams & 1992: s. 73). Ayrıca Hegel'in fenomenoloji düşüncesinin temel dinamiklerinden olan *tanınma* kavramı Fichte felsefesinden devralınmıştır. Tanınma, Hegel düşüncesinde Fichte gibi ahlaki yasallığa dayanan bir tepkisellikten ziyade, tanıma kadar tanınmama

⁷⁹ Fichte, J. G. (2009). *Addresses to the German Nation*. New York: Cambridge University Press: s. 104.

ÖZ-BİLİNÇ TARTIŞMASI BAĞLAMINDA FICHTE DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Fehmi Ünsalan

olanağını da barındıran bir mücadeledir. Bu noktada, Hegel'in Fichte eleştirisine bakmak Fichte'nin özne anlayışının sınırlarını ve içsel dinamiklerini tespit etmek açısından önemlidir, hem de öz-bilinç tartışmasının bir sonraki ve en önemli uğrağını yani Hegel'in fenomenoloji kavrayışının çıkış noktalarını yakalamak açısından elzemdir.

KAYNAKÇA

- A. Baki Güçlü, E. U., Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal. (2002). *Felsefe Sözlüğü: Bilim ve Sanat Yayınları*.
- Adorno, T. W. (2005). Aşkınsallık Kavramı Üzerine. *Cogito*(41-42).
- Ali Taşkın, M. B. (2013). *Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık
- Armaner, T. (2002). Fichte'nin Sisteminde 'Devlet'in Kuruluşu. *Yeditepe'de Felsefe, 1*.
- Ateşoğlu, G. (2006). Fichte'nin Yaşamı ve Felsefesi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ateşoğlu, G. (2010). *Hegel Felsefesinde Metafizik*. (Doktora), Muğla Üniversitesi, Yayınlanmamış.
- Ayer, A. J. (1985). Düşünüyorum, Öyleyse Varım (A. C. a. M. Küpüşoğlu, Çev.). In A. Cemal (Ed.), *Dün ve Bugün Felsefe* (Vol. 1).
- Beiser, F. C. (1987). *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte*. Cambridge: Harvard University Press.
- Beiser, F. C. (2002). *German Idealism: The Struggle Against Subjectivism 1781-1801*. USA: Harvard University Press.
- Bird, G. (1987). Hegel's Account of Kant's Epistemology. In S. Priest (Ed.), *Hegel's Critique of Kant*. Oxford: Clarendon Press.
- Bonjour, G. P. (2002). Montesquieu'ye Göre Bir Ulusun Genel Ruhu ve Hegelci Volkgeist. In H. Portakal (Ed.), *Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bowie, A. (2009). Alman İdealizmi ve Sanatlar. *Bibliotech, 2*(7).
- Bowie, A. (2010). Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved 17. 03. 2015, from <http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/schelling/>
- Breazeale, D. (1993). Fichte and Schelling: The Jena Period. In K. M. H. Robert C. Solomon (Ed.), *Routledge History of Philosophy* (Vol. VI). London: Routledge.
- Breazeale, D. (2007). The Spirit of the Wissenschaftslehre In S. Sadwick (Ed.), *The Reception of Kant's Critical Philosophy: Fichte, Schelling, and Hegel*. USA: Cambridge University Press.

- Cerf, W. (1977). *Speculative Philosophy and Intellectual Intuition: An Introduction to Hegel's Essays The Difference between Fichte's and Schelling's System of Philosophy*. Albany: State University of New York Press.
- Copleston, F. (1996). *Alman İdealizmi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Cummins, P. (1968). Kant on Outer and Inner Intuition. *Nous*, 2(3), 271-292.
- Di Giovanni George, "The First Twenty Years of Critique: The Spinoza Connection," *Cambridge Companion to Kant* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 437.
- Elden, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre*. New York: Continuum.
- Rockmore (Ed.), *Fichte and The Phenomenological Tradition*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH.
- Evans, R. J. (1985). The Myth of Germany's Missing Revolution. *New Left Review*(149).
- Farr, A. (2010). Fichte's Master/Slave Dialectic: The Untold Story In T. R. Daniel Breazeale (Ed.), *Fichte, German Idealism and Early Romanticism*. Amsterdam Rodopi.
- Fichte, J. G. (1871). Facts of Consciousness. *The Journal of Speculative Philosophy*, 5(2), 130-143.
- Fichte, J. G. (1988). Some Lectures Concerning The Scholar's Vocation. In D. Breazeale (Ed.), *Fichte: Early Philosophical Writings*. Cornell: Cornell University Press.
- Fichte, J. G. (1994a). [First] Introduction (1797). In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.
- Fichte, J. G. (1994b). Second Introduction to the Wissenschaftslehre For Readers Who Already Have a Philosophical System of Their Own. In D. Breazeale (Ed.), *Introductions to the Wissenschaftslehre and the Other Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company Inc.
- Fichte, J. G. (2000). *Foundations of Natural Right: According to the Principles of the Wissenschaftslehre* (M. Baur, Çev. F. Neuhaus Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fichte, J. G. (2005). *The System Of Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fichte, J. G. (2006a). Aenesidemus'un Eleştirisi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi İlkelerine göre Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006c). Çağımızın Temel Karakteristikleri. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006d). Doğal Hukukun Temelleri - Kapalı Ticaret Devleti [1796 - 1800]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006e). Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006f). Goethe'ye Mektup In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006g). İnsanın Belirlenimi [1800]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006h). Transandantal Felsefenin Temelleri: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006i). Tüm Bilim Öğretisinin Temel İlkeleri. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006j). Wissenschaftslehre'nin Genel Kavramı Üzerine. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006k). Wissenschaftslehre [1794]. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2009). *Addresses to the German Nation*. New York: Cambridge University Press.
- Harris, H. S. (2013). Öz-bilinç. In G. Ateşoğlu (Ed.), *Alman İdealizmi II: Hegel*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Hegel, F. G. W. (1977). *The Difference between Fichte's and Schelling's System of Philosophy* (H. S. H. Walter Cerf, Çev.). Albany: State University of New York Press.
- Kanıt, D. (2006). Saf Aklın Kritiği'nde 'Kendinde Şey' Kavramının İzini Sürme Girişimi. *Felsefelogos*, 30/31.
- Kelly, G. A. (1969). *Idealism, Politics and History: Sources of Hegelian Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kılıçaslan, E. A. (2006). Differenzschrift'te Hegel'in Fichte Yorumu. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi- I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kılıçaslan, E. A. (2007). Jacobi'nin Kant Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2004(18).
- Kolkman, M. (2014). Kant and Fichte on Intellectual Intuition. Retrieved from <http://philosophy.helice.nl/wp-content/uploads/2011/11/Kolkman-Kant-and-Fichte-on-Intellectual-Intuition.pdf>
- Lukacs, G. (2006). *Aklın Yıkımı* (A. T. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Neuhouser, F. (1990). *Fichte's Theory of Subjectivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ökten, K. H. (2006). Siyasal Tarih ile Felsefenin Kesişim Noktası: Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevleri. In G. A. Eyüp Ali Kılıçaslan (Ed.), *Alman İdealizmi-I: Fichte*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wood, A. W. (2009). *Kant* (A. Kovanlıkaya, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Metz, W. (2011). Fichte'nin Özgürlük Anlayışı (1798-1812 Ahlak Öğretisi, Mutlu Yaşamın İlkeleri). In A. Topakkaya (Ed.), *Fichte*. İstanbul: Say Yayınları.
- Wood, A. W. (1991). Fichte's philosophical revolution. *Philosophical Topics*, 19(2),1-28.